

"שנות הקסם": נקודות ציון היסטוריות בהתפתחות הרדיו החינוכי בישראל

טל לאור

מבוא

הרדיו הוא מכלי התקשורת המוקדמים של תקשורת ההמונים. הוא בעל פוטנציאל אנליטי ואינטלקטואלי, שכן מילים מסוגלות להעביר מסרים בלי להיעזר בגיבוי חזותי. תמונות מוצמדות למילים כדי להוסיף רגש וערכים, אך הרדיו כמדיום אורלי חף מהן ומאפשר השגה עמוקה יותר (Crisell, 2006). עלויות ההפקות ברדיו נמוכות מהפקות ויזואליות, והפקת התוכן מיידית באופן יחסי לאמצעי תקשורת אחרים ולכן מעניקה עדכניות גבוהה יותר (Engelman, 1996; Namurios, 1964).

בישראל פועלים שני דגמים עיקריים של רדיו: השידור הציבורי, הממומן בידי הציבור ונחשב מוסד ציבורי, ושידור מסחרי בעל אוריינטציה כלכלית (Rossi & Bauer, 1952; Sabir, 2013, p. 213; Zigel, 1935). לדגמים אלה אפשר להוסיף תת-דגמים: רדיו קהילתי הפועל בקרב קהילות מסוימות, ומודל הרדיו החינוכי המתייחס אל תחנת רדיו שאינה מסחרית, המופעלת בידי סטודנטים במכללה, באוניברסיטה או במוסד חינוכי אחר (Cavallo, 2013; Sauls, 2000). כתחנות המשדרות מוסדות אקדמיים מטרתן העיקרית של התחנות החינוכיות היא הכשרת סטודנטים והענקת ניסיון מעשי בתחום התקשורת והרדיו בדרך לכניסה לעולם העבודה לאחר הלימודים (Cavallo, 2013; Wilson, 2015). ההכשרה היומיומית בתחנה מסייעת להתמקצעותם של הסטודנטים ותורמת לביטחונם העצמי, להבנתם מהן נקודות החוזק והחולשה שלהם ומכשירה אותם להתמודדות עם "העולם האמיתי" לאחר סיום הלימודים (Wilson, 2015). התחנות החינוכיות בעולם לרוב מספקות מוסיקה ותוכן אלטרנטיבי לקהל המאזינים (Caton, 1979; Sauls, 1998). ההנחה הבסיסית היא שתפקידה של תחנת הרדיו החינוכית הוא הענקת שירות לקהילה, בין שזה לקהילת הקמפוס או לקהילה כולה.

בישראל פועלות מזה כחצי יובל תחנות רדיו חינוכיות שהוקמו בהשראת מודל רדיו המכללות בארצות הברית. במחקר זה ממופות נקודות הציון המרכזיות בהתפתחות הרדיו החינוכי בישראל ובפרט את התהליכי היסוד, ההקמה והפיקוח, הסיבות ומטרות הפרויקט.

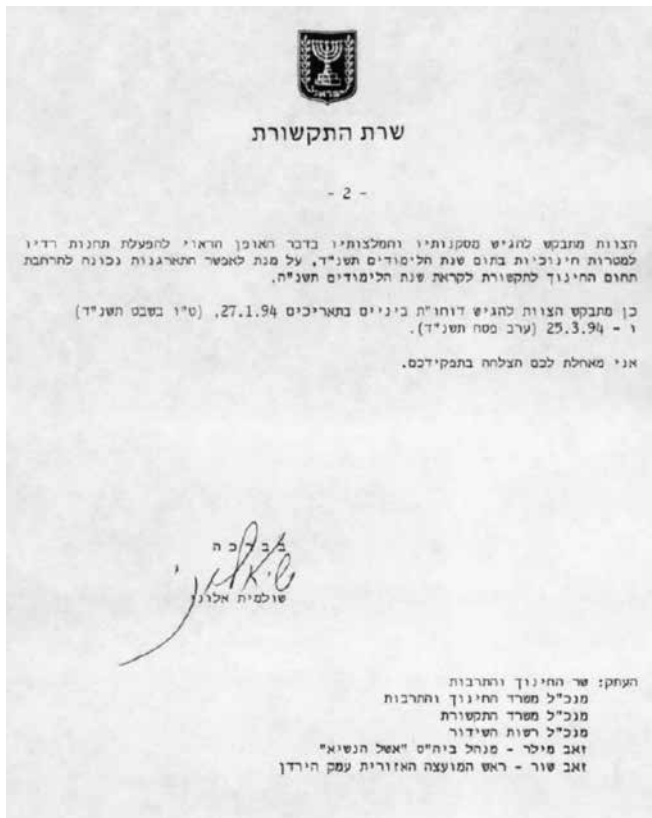
סקירת ספרות

רדיו חינוכי

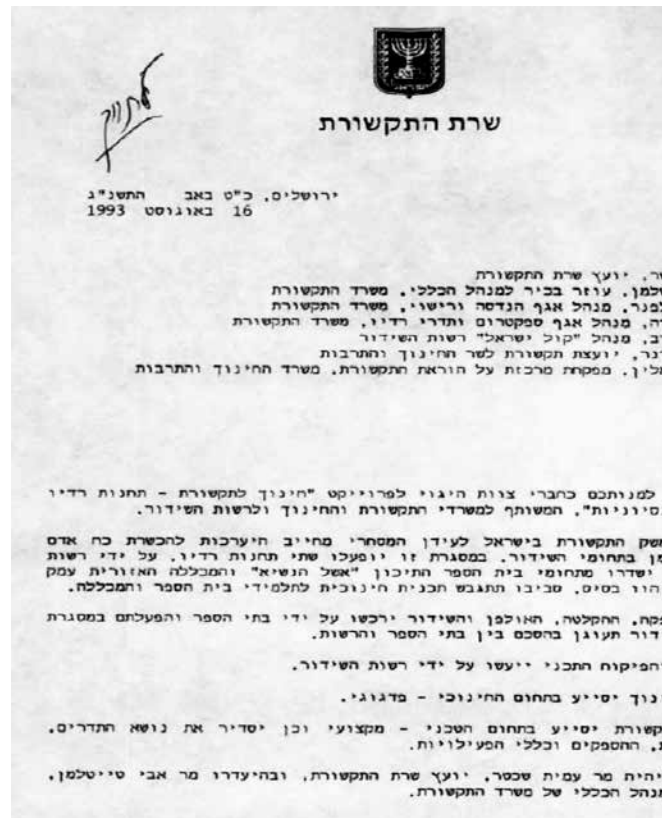
הרדיו החינוכי מופעל בידי סטודנטים של מכללה, אוניברסיטה, בתי ספר תיכוניים, בתי ספר יסודיים ומתנס"ם, ואינו מסחרי (Cavallo, 2013; Sauls, 2000). רדיו חינוכי הפועל במוסדות להשכלה גבוהה נקרא גם "רדיו מכללות" או "רדיו אוניברסיטאי". יש תחנות קמפוס המופעלות למתן הכשרה מקצועית לאנשי רדיו, כדי לייצר עתודה לתעשיית התקשורת בכלל ולרדיו בפרט, תחנות שמגמתן היא שידור תכניות חינוכיות, ובמקביל כאלה המנסות לספק אלטרנטיבה לשידורים מסחריים או ממשלתיים (Cavallo, 2013; Keith, 2010; Sauls, 2015; Wilson, 2015). תחנות רדיו אוניברסיטאיות מקבלות רישיון ומאושרות בדרך כלל בידי גופי ממשלה ועל כן אופיין משתנה ממדינה למדינה (Sarah, 2005).

המכנה המשותף לרבות מהתחנות החינוכיות הוא נכונותן (ובמדינות מסוימות מחויבותן, כחלק מתנאי הרישוי) לשדר מוסיקה שאינה להיטים מסחריים. מאפייני הרדיו החינוכי במדינות שונות בעולם הם האוריינטציה החינוכית-קהילתית, שידור תכנים אלטרנטיביים והצגת חדשנות בתחום המדיה (Cavallo, 2013; Fauteux, 2015; Sauls, 2000; Reilly & Farnsworth, 2015; Rubin, 2015; Wilson, 2015). הרדיו האוניברסיטאי משדר מגוון של תכניות, כולל חדשות (לרוב מקומיות), ספורט (לעתים אירועי ספורט מהקמפוס), תכניות מלל ומוסיקה (Surhone, Tennoe & Henssonow, 2010). הפורמט מתואר לעתים קרובות כרדיו חופשי בעל אופי יצירתי, אלטרנטיבי ואינדיבידואלי (Rubin, 2015; Sauls, 2000). כמה תחנות זכו לשבחים על התכניות המשודרות בהן והן נחשבות כלי תקשורת חיוני בקהילות שבהן הן משדרות (Tremblay, 2003). תחנות הרדיו האוניברסיטאי מצוידות בטכנולוגיה מתקדמת ונחשבות לפורצות דרך (Cavallo, 2013; Sauls, 2000; Waits, 2015).

התחנות החינוכיות בעולם משדרות באמצעות גלי AM או FM, אולם יש תחנות העושות שימוש במעגל סגור ומשדרות למאזינים בקמפוס בלבד (Greer, 1958). לצד אלה יש תחנות הפועלות באמצעות

הקמת צוות היגוי לפרויקט הרדיו החינוכי, השרה שולמית אלוני 16.8.1993

הקמת צוות היגוי לפרויקט הרדיו החינוכי, השרה שולמית אלוני 16.8.1993

נוסף על פעילותן כתחנות רדיו מספקות תחנות הרדיו החינוכיות יתרונות משמעותיים לסטודנטים בצד התעסוקתי. אחת ממטרותיהן המרכזיות היא להכשיר את הסטודנטים לתחום התקשורת והרדיו בדרך לכניסה לעולם העבודה לאחר הלימודים (Cavallo, 2013; Wilson, 2015). ההכשרה היומיומית בתחנה מסייעת להתמקצעותם ותורמת לביטחונם העצמי, להבנת נקודות החוזק והחולשה שלהם ומכשירה אותם לעבודה בסביבה יצירתית ותובענית. השידור במסגרת לוח משדרים קבוע מכין את הסטודנטים לעבודה קשה ולהתמודדות עם "העולם האמיתי" לאחר סיום הלימודים. נוסף על כך, בוגרי המוסדות מצביעים על כך שהשידורים בתחנה החינוכית עזרו להם להפנים את מה שלמדו בקורסים העיוניים ואף פתחו להם דלתות בתעשייה בהמשך (Wilson, 2015).

לעתים קרובות קיים מתח בין האופי החינוכי של התחנה, שמטרתה הכשרת סטודנטים, לצורך לשרד שידורים מקצועיים, מעניינים ורלוונטיים, שכן התחנות החינוכיות פועלות כרדיו לכל דבר. כדי להתמודד עם כך יש צורך להקנות לסטודנטים, לפני שהם משדרים באופן שוטף, "כללי בסיס" חשובים, כגון שפת שידור נאותה. מעבר לכך דוגלים רוב מנהלי התחנות החינוכיות בהענקת יד חופשית להתנסות בשידור אמתי, אף שהוא ברמה מעט נמוכה, כדי שהסטודנטים יוכלו להשתפר תוך כדי למידה. ההתנסות ברדיו

רשת הטלוויזיה בכבלים. כמה מהאוניברסיטאות והמכללות מפעילות תחנת שידור אחת או יותר באינטרנט (במקום תחנת הרדיו או נוסף עליה) שעשויות להיות שונות באופן מהותי מרדיו הקמפוס המסורתי (Guides, 2002). בשנים האחרונות עוברות תחנות חינוכיות באירופה לשרד אך ורק באינטרנט (Cavallo, 2013). הרדיו החינוכי במוסדות האקדמיים משקף את התרבות והאוירה העכשווית בקמפוס ומספק מבט עשיר על הקמפוס עצמו. הוא מספק תוכן ללא פרסומות מסחריות, ולעתים קרובות ההאזנה לתכניות בלוח המשדרים מספקת הצצה למגוון התרבותי בקמפוס (Sauls, 2000).

התפתחותן של תחנות הרדיו החינוכיות במוסדות אקדמיים כרוכה לרוב בפעילותם של בתי ספר לתקשורת. ההכרה בחשיבות לימודי תקשורת בכלל, ובשידורי רדיו המכללות בפרט, חובקת עולם ואפשר להבחין במוודל של רדיו המכללות והאוניברסיטאות במדינות רבות בעולם, בעיקר באירופה ובצפון אמריקה. בצרפת יש לפחות עשרים תחנות רדיו חינוכיות, באנגליה שבעים (Pete & Andy, 1994), בקנדה יותר מחמישים תחנות, בתורכיה שלושים (Yurttaş & Şişman, 2012) ועוד כעשר תחנות בכל אחת מהמדינות הבאות: נורבגיה, שבדיה ואיטליה, הונגריה, פולין, פורטוגל, שווייץ, דנמרק, ניו זילנד, אוסטרליה, מלזיה הודו, אינדונזיה, פקיסטן, פיליפינים (Reilly & Farnsworth, 2015).

מעשית ברדיו וביקשו לשלב אנשי רדיו מקצועיים בתכניות הלימודים. אנשי מקצוע אלה מספקים רעיונות ואינפורמציה לעיצוב תכניות הלימודים במקצועות הרדיו השונים, בסדנאות העוסקות בטכניקות ובמיומנויות שידור, ומעבירים סדנאות בעריכה ובשידור תכניות (Niven, 1987; Smith, 1964; Williams, 1949; Wilson, 2015).

תחנות המכללות והאוניברסיטאות מונות רק כ-11 אחוז מתחנות הרדיו ברחבי ארצות הברית. עם זאת, רדיו המכללות מוצג לעתים קרובות כאלטרנטיבה לתחנות הרדיו מסחריות, כמו לדוגמה כאמצעי מרכזי לקידום הסגנון המוסיקלי אינדי רוק (Wall, 2007). רדיו המכללות בארצות הברית נחשב דומיננטי מפני שאין בו פרסומות ומפני שהוא מציג תכניות אלטרנטיביות שלבטח לא מושמעות בתחנות רדיו מסחריות. לקרוב מתשעים אחוז מהתחנות החינוכיות יש אוריינטציה מוסיקלית והן יכולות לספק מוסיקה ייחודית ותוכן עם עניין לציבור (Adams & Massy, 1995). מטרתן של תחנות הרדיו של המכללות שונה לעתים מבית ספר אחד למשנהו וזהה לעתים, אך כמעט כל התחנות רואות בהצעת תוכן אלטרנטיבי לקהל המאזינים פונקציה יסודית ומרכזית, כאשר השידורים נחלקים לשלושה סוגים: בידור, מידע והוראה (Caton, 1979).

נראה שמטרתן העיקרית של תחנות הרדיו במכללות היא ללמד ולהכשיר את הסטודנטים להשתלב בתחום השידור המקצועי (Sauls, 2000; Wilson, 2015). כך מספק רדיו המכללות הזדמנות להתאמן בטכנולוגיית השידור ומציע קרקע פורייה ללימודי התקשורת של המחר (Wilson, 2015). כמו בהתמחות ברדיו מסחרי, מתאמן רדיו המכללות לתת לסטודנטים עבודה באווירה מקצועית ככל האפשר ועם זאת לטעות וללמוד מההתנסות (Sauls, 2000).

ההנחה הבסיסית של מנהלי תחנות הרדיו החינוכיות היא שתפקידה של תחנת הרדיו במכללה הוא לשרת את הקהילה בדרכים ייחודיות המותאמות לעתים קרובות לנישות חלשות של האוכלוסייה (שם). כמו כן קיימת אינטראקציה בין הקהילה המקומית לתחנות הרדיו המשרתות אותה (Hamilton, 1994).

מאמצות הברית התפשט רעיון תחנות הרדיו החינוכיות למקומות רבים אחרים בעולם. כיום יש תחנות רדיו חינוכיות ברחבי אירופה, ובהן: פולין, אנגליה, פורטוגל, איטליה, נורבגיה, שבדיה, הונגריה, שווייץ, דנמרק. אחת מתחנות הרדיו החינוכי הראשונות באירופה הוקמה בשנת 1951 בביאליסטוק שבפולין, ובתוך כעשר שנים הוקמו ברחבי פולין 116 תחנות רדיו חינוכיות אשר בהן פעלו כאלפיים סטודנטים. בשנים הראשונות לפעילותו שידר הרדיו החינוכי בפולין בעיקר מוסיקה קלאסית ובהמשך נוספו חדשות ותכניות בעלות תוכן חברתי. תחנות אלה היו פופולריות מאוד בשנים אלה כי הרדיו היה את האלטרנטיבה היחידה לשידורי הרדיו הציבורי. עם נפילת מסך הברזל ב-1989 ומשנות התשעים ואילך הייתה התפתחות מהירה של תחנות מסחריות, ובאופן טבעי נפגעו תחנות הרדיו החינוכיות, אשר איבדו חלק נכבד מהקהל שלהן. התפתחות זו שללה את הרדיו החינוכי כרדיו היחיד אשר הציע אלטרנטיבה לשידורים הציבוריים והפכה אותו לפחות רלוונטי. כיום אפשר לחלק את תחנות הרדיו החינוכיות בפולין לתחנות בעלות רישיון וחסרות רישיון, השונות זו

החינוכי והאפשרות לטעות חשובות מאוד לתהליך הלמידה ומעצמות אותו (Wilson, 2015).

רדיו המכללות הוותיק בעולם ובעל מספר התחנות הגדול ביותר הוא רדיו המכללות בארצות הברית, המונה כ-1,100 תחנות. היסטוריית הפעילות של תחנות הרדיו האקדמיות בארצות הברית החלה לפני יותר ממאה שנים. כמה מוסדות אקדמיים הציגו רישיון לרדיו כבר בשנת 1912, כאשר שידורי רדיו ניסיוניים נערכו במסגרת מחלקות המדע. לפני מלחמת העולם הראשונה שידרו תחנות רדיו מורשות במכללות תכניות בנושאי מזג אוויר, דיווחי תנועה וחדשות. במלחמת העולם הראשונה נרתמו מכללות ואוניברסיטאות למאמץ הלאומי והציעו שיעורי רדיו ושימוש במתקני הרדיו לתרגול ולאיומן אלפי חיילים מהצבא ואנשי חיל הים לתפעול רדיו. אחרי מלחמת העולם הראשונה הקימו אוניברסיטאות ומכללות שהיה ברשותן רישיון שידור כיתה מיוחדת של תחנת שידור שבסוף הקורס החלה לשרד (Frost, 1937; Rubin, 2015; Waits, 2015).

בין השנים 1921–1936 היו 202 תחנות בעלות רישיונות שידור על סקלת AM, ובשנת 1937 נותרו רק 38 תחנות (Frost, 1937). רוב התחנות הפסיקו את שידוריהן לאחר פחות משלוש שנים מסיבות שונות, בין היתר בעיות תקציב קשות, הנדסה חדשה, התנגדות מסחרית אדירה ומחלוקות על הגדרת מטרתה של התחנה. הסיבה העיקרית להפסקת פעילות התחנות הייתה העובדה שהפקולטות לא השכילו לזהות את האפשרויות הרבות ופורצות הדרך הטמונות במדיום החדש ונתרו אדישות ללימודי שידור רדיו (Saettler, 1968; Wood & Wylie, 1977). תחנות רדיו במכללות רבות חזרו לשרד כעבור עשרים שנה, כאשר התחנות היו עניין מרכזי במוסדות האקדמיים (Hull, 1956). ה-FRC (Federal Radio Commission), הגוף המפקח על שידורי הרדיו בארצות הברית עד שנות השלושים, העניק לתחנות החינוכיות תדר מוגבל בהספק נמוך (Low Power) (Hill, 1954) והחל באמצע שנות הארבעים פתחה רשות התקשורת הפדרלית, ה-FCC (Federal Communications Commission), שהחליפה את ה-FRC, עשרים ערוצים על סקלת FM לתחנות הרדיו החינוכיות. מיקום התדרים נע על גבי תדר FM בין 88.1–91.9MHz, כאשר תחום תדרים זה הוענק באופן ייעודי לתחנות שאינן מסחריות (Runyon, 1998). בשנת 1947 היו 38 תחנות לא מסחריות בעלות רישיון (Avery & Pepper, 1979). בשנת 1948 קבעה הרשות שתחנות הרדיו הלא מסחריות ישרתו בעיקר אוניברסיטאות, מכללות ובתי ספר לשידור תכנים חינוכיים ותרבותיים לקמפוס ולציבור, ללא מטרת רווח מסחרי (Commission, 1948). לאחר הוספת עשרים ערוצים לתדר החינוכי גדל מספר תחנות הרדיו במכללות ובאוניברסיטאות וכיום יש מעל 1,100 תחנות חינוכיות במכללות, באוניברסיטאות ובבתי ספר (Sauls, 2000).

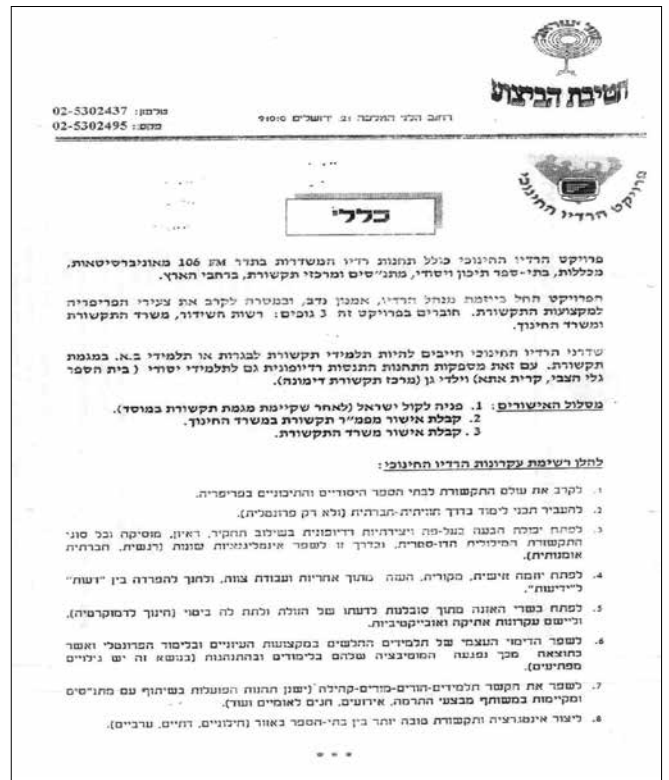
הגידול המהיר במספר תחנות הרדיו החינוכיות והלא מסחריות קשור לכמה גורמים ובהם הכרה של המכללות והאוניברסיטאות בפוטנציאל של תרגול לימודי מכשור, הענקת שירות לקהילה מחוץ למוסד ושימוש בתחנות כפלטפורמה ליחסי ציבור למכללות ולאוניברסיטאות עצמן (שם). עם הזמן החלו המכללות והאוניברסיטאות להבין את החשיבות שבהקמת רדיו למטרות לימודי הכשרה לעבודה

באוניברסיטת לינקולן. תחנות הרדיו החינוכיות החלו לפעול לפני תחנות הרדיו הקהילתיות, בשנות השישים (Cavallo, 2013; Wilson, 2015). בשנת 1972 הוקם ארגון גג לכל תחנות הרדיו החינוכיות, איגוד התחנות החינוכיות (SR A – The Student Radio Association). כיום מאוחדות תחת ארגון זה כשבעים תחנות חינוכיות.

בתחנות החינוכיות בבריטניה יש שלושה סוגי שדרנים: סטודנטים המשרדים במסגרת קורסים של המוסד האקדמי, סטודנטים המשרדים בהתנדבות ללא קשר לקורס ומתנדבים מקרב הקהילה המקומית. בהתאם לסוגי השדרנים אפשר לאפיין גם את שידורי התחנה כבעלי אוריינטציה סטודנטיאלית, בעלי אוריינטציה קהילתית ובעלי תוכן מעורב. יש תחנות המגדירות את קהל היעד שלהן כסטודנטיאלי, ותחנות המגדירות את קהל היעד שלהן כקהל צעיר או מבוגר (גילאי חמישים ומעלה). תחנות חינוכיות הנותנות מקום רב לתוכן הקהילתי הן כלי חשוב בחיזוק הזהות הקהילתית ומצליחות להגיע לקהל מאוזנים מקומי רחב (Wilson, 2015).

באיטליה התפתחו תחנות הרדיו החינוכיות רק לקראת סוף שנות התשעים. תחנות אלה שמות דגש על תוכן קהילתי ומשדרות בעיקר באינטרנט, שכן שידורי האינטרנט אינם דורשים רגולציה מיוחדת או תשלום מסים. ההתמקדות בתוכן קהילתי קשורה באסטרטגיה שיווקית של המוסדות האקדמיים אשר משתמשים בתחנות החינוכיות כמעין זרוע יחסי ציבור למוסד. התחנות החינוכיות באיטליה רואות את עיקר מטרותן בהפצת תוכן מגוון וייחודי, בשמירה על קשר עם האוכלוסייה הסטודנטיאלית ובהפצת מידע רלוונטי לה תוך הכשרת סטודנטים לשידור ברדיו. בחינת התוכן של תחנות אלה מצביעה על גיוון בתכנים ועל שימוש רב במוצרים רדיופוניים (Cavallo, 2013). בקנדה חרטו על דגלן תחנות הרדיו החינוכיות לשרד אך ורק תוכן אלטרנטיבי, ובעיקר מוסיקה קנדית שאינה משודרת בתחנות הזרם המרכזי ותכניות המוקדשות למוסיקת נישא. כמו כן משלבות תחנות אלה תכניות תוכן אלטרנטיביות, דוגמת תכניות קהילתיות (Fauteux, 2015). בקנדה פועלות 53 תחנות רדיו חינוכיות המשדרות בתדר FM, לצד תחנות רבות נוספות המשדרות באינטרנט. גם בפורטוגל משדרות תחנות הרדיו האוניברסיטאיות תכנים מגוונים ואף משמשות מעין אלטרנטיבה לשידורי הרדיו הארציים והמקומיים (Teixeira & Silva, 2011).

ברחבי תורכיה משדרות כשלושים תחנות חינוכיות בעיקר מוסיקה (שמונים אחוז מהשידורים). התחנה החינוכית הראשונה בתורכיה הוקמה באיסטנבול בשנת 1972. התחנה פועלת במסגרת השידור הציבורי ורואה את תפקידה בחינוך חברתי, במגוון הדעות המוצגות בשידורים ובביקורתיות על? נתונים אלה מלמדים שלמרות השאיפה לשרד תוכן חינוכי, משמשות תחנות הרדיו החינוכיות בפועל "מכונת מוסיקה" כמעט באופן מוחלט (Yurttaş & Şişman, 2012). מודל מעט שונה של רדיו חינוכי יש בניו זילנד, בה פועלות שבע תחנות חינוכיות בסביבה מסחרית תחרותית. תחנות חינוכיות אלה פועלות באוריינטציה מסחרית ומצטיינות במיתוג גמיש ויצירתי, כאשר זמן אוויר נמכר למפרסמים קטנים. השידורים בתחנות מתקיימים במקביל לקורסים עיוניים ומעשיים. כמו כן, תחנות אלה פעילות

עקרונות הרדיו החינוכי, חטיבת הביצוע של קול ישראל, 1999

מזו באופן השידור ובתוכן. התחנות בעלות רישיון שידור משדרות בסיוע צוות מקצועי ולפיכך הן מקצועיות יותר ומציעות מגוון תכנים רחב יותר, לעומת התחנות המשדרות ללא רישיון ומופעלות בידי סטודנטים מתנדבים. בדומה לתחנות הרדיו החינוכיות במדינות אחרות, גם בפולין מצטיינות התחנות קו מוסיקלי אלטרנטיבי ומעניקות במה ללהקות אלטרנטיביות שאינן מקבלות במה בתחנות המקצועיות. נוסף על כך, לתחנות אלה אין קו מוסיקלי אחיד והן משדרות טווח רחב במיוחד של מוסיקה. התפקיד המרכזי של הרדיו החינוכי בפולין הוא לחבר את האוכלוסייה הסטודנטיאלית, להעניק הכשרה מקצועית לסטודנטים, לסייע בקידום האוניברסיטה ולקדם תוכן, דעות, קולות ומוסיקה שאינם מקבלים במה בערוצי המדיה המרכזיים. זאת ועוד, התחנות החינוכיות בפולין הן שחקן חשוב בשוק הרדיו בפולין אשר נשלט על ידי תחנות מסחריות וציבוריות ואי אפשר להצביע בו על תחנות קהילתיות משמעותיות. הרדיו החינוכי מאפשר שיח והשתתפות הקהילה, ובכך חשיבותו (Doliwa, 2015). גם בבריטניה פועלות תחנות הרדיו החינוכיות כתחנות רדיו קהילתיות המעניקות במה לקהילה שבאזורה שוכן הקמפוס (Cavallo, 2013). בתחילת דרכן הן עסקו בעיקר בתוכן סטודנטיאלי ותופעלו בידי אגודות הסטודנטים והצוות האקדמי, במטרה להכשיר אנשי תקשורת בעלי ניסיון בשידור עבור התעשייה. תחנת הרדיו החינוכית הראשונה אשר שידרה באופן מלא 24 שעות ביממה היא Siren Fm אשר פועלת

בשנות התשעים החל השידור המסחרי של הרשתות האזוריות, עם הקמת הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו (סופר, 2011; Kaplan & Hirsch, 2012). השינוי הגדול שעבר מתווה שידורי הרדיו בישראל היה התפתחות הרדיו האזורי, אשר הגדיל את מגוון השידורים בישראל ונפחם. תחנות אלה מופעלות בידי זכיינים פרטיים ושידוריהן נמצאים תחת פיקוחה של הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו. מדובר בשינוי תפיסה של שידורי הרדיו משירות לציבור לעסק שמטרתו למקסם רווחים. הגישה הפכה כלכלית יותר ולכן מבקשת לקלוע לטעמים של המאזינים (סופר, 2011). על פי חוק רשות השידור (1990) "בעל זיכיון לשידורי רדיו ייתן בשידוריו ביטוי נאות לנושאים ייחודיים" (חוק הרשות השנייה, 1990, עמ' 88). עם זאת, קפלן והירש מצביעים על העובדה כי רוב התחנות האזוריות משדרות את אותם התכנים ההומוגניים אשר משודרים בתחנות הציבוריות (Kaplan & Hirsch, 2012).

שאלת המחקר

אין בנמצא מחקרים רבים בתחום הרדיו החינוכי, למרות השפעתן הלא מעטה של התחנות החינוכיות על התרבות (Rubin, 2015; Waits, 2015). בהיעדר רקע מחקרי מתאים על פעילות הרדיו החינוכי בישראל, ינסה מחקר זה לענות על שאלת המחקר: מהן נקודות הציפון העיקריות במיסוד והתפתחות פרויקט הרדיו החינוכי בישראל?

מתודולוגיה

כדי לבחון את התנאים והנסיבות שבעקבותיהם הוקם פרויקט הרדיו החינוכי ננקטה שיטת מחקר איכותנית ונערכו ראיונות עומק עם מנהל קול ישראל לשעבר ומקים פרויקט הרדיו החינוכי, מר אמנון נדב, ומנהל פרויקט הרדיו החינוכי משנת 2001, מר מוטי אמיר. תחילה תוצג סקירת ההתפתחות ההיסטורית של הרדיו החינוכי בישראל ובפרט התהליכי הייסוד של הפרויקט, ההקמה והפיקוח, הסיבות והמטרות. ממצאים אלה הושגו על בסיס ניתוח מסמכים מארכיון המדינה.

ממצאים

הרדיו החינוכי הוא פרויקט שהוקם בפיקוח קול ישראל – תחנת הרדיו הממלכתית בישראל (1948-2017). הפרויקט החל בתחילת שנות התשעים ביוזמת מנהל קול ישראל, אמנון נדב, ושתי התקשורת והחינוך דאז, שולמית אלוני (שרת החינוך והתרבות, 1992-1993) ואמנון רובינשטיין (שר החינוך 1994-1996). הפרויקט נועד לאפשר לתלמידי מקצועות התקשורת באוניברסיטאות, במכללות, בבתי ספר תיכוניים ויסודיים, במתנסים ובמרכזי תקשורת ברחבי הארץ ללמוד מיומנויות בתחום התקשורת ולהבינו באופן רחב יותר. מעבר לרמה העיונית משמשות תחנות הרדיו החינוכיות כסדנה לעיתונות ולרדיו. רעיון פתיחת תחנות חינוכיות עלה כאשר החלו לדון במשרד החינוך והתרבות בשילוב לימודי תקשורת במסגרות החינוך השונות, מתוך הנחה שאמצעי התקשורת נעשו מרכזיים כל כך בחיי הציבור "שלא יתכן שתלמידי מערכת החינוך בישראל לא יחוייבו ללמוד להתמודד עם התופעה". הסיבות העיקריות להעלאת הרעיון היו שתקשורת

במרחב האינטרנטי ומפעילות אתרים ורשתות חברתיות. הקו המוסיקלי הנהוג בתחנות הוא רוק ופופ מיינסטרים, המקובל בתחנות המקצועיות המתחרות. נראה שהסיבה לכך נעוצה בדרישה הגבוהה לרדיו בניו זילנד, שבה פועלות מעל 400 תחנות מסחריות. כדי להכשיר את הסטודנטים לעבודה בתעשייה מתאימות התחנות החינוכיות את שידורי הרדיו לשוק התקשורת הקיים. בעקבות תחלופת השרונים הקבועה (סטודנטים מסיימים את לימודם ואחרים נכנסים למסלול הלימודים) נאלצות התחנות להחליף קו, לוח משרדים ומיתוג בכל שנה ולמעשה "לבנות" את הרדיו מהבסיס. גורם זה מכשיר את הסטודנטים ליצור קו מעניין, לפתח פורמטים שמסוגלים למשוך קהל יעד פוטנציאלי וללמוד לפלח את השוק ולאפיין את קהל היעד תוך עבודה בצוות וניהול עצמי. למרות הקו המוסיקלי הפורמלי, אפשר להצביע על גיוון בפורמטים המושמעים בתחנה, שכן בכל שנה משודרות תכניות בפורמטים שונים משנים קודמות או ממה שנהוג בתעשייה (Reilly & Farnsworth, 2015).

התפתחות הרדיו בישראל

בישראל קיים רדיו עוד מתקופת המנדט הבריטי. הקמתו התאפשרה הודות לעלייה הרביעית ולנוכחות הבריטית (אלמוג, 2003). עם הקמת המדינה הוקמה תחנת קול ישראל כתחנת הרדיו הרשמית וחלק מהמערכת הממשלתית. בשנת 1965 נחקק חוק רשות השידור (Kaplan & Hirsch, 2012; Moshe, 2007; Naveh, 2009). בדומה לשידורי קול ירושלים הנחו מטרות חינוכיות את שידורי קול ישראל, אשר יחד עם גלי צה"ל (שהוקמה בשנת 1950) נהנתה משידורים כמעט בלעדיים. עם השנים התרחב קול ישראל למספר תחנות: רשת ב', רשת ג', רשת ד' וערוץ בערבית (Moshe, 2007).

כאשר הוקמה רשות השידור הפכה קול ישראל באופן רשמי לגוף עצמאי, אך עדיין הייתה קשורה לממשלה. כך לדוגמה ציין חנן נווה (Naveh 2009) שבמהלך מלחמת ששת הימים ותקופת ההמתנה שקדמה לה היו קול ישראל וגלי צה"ל לשופר הממשלה. תחנות אלה פועלות על פי דגם השידור הציבורי, הרואה את אחריותו בהענקת אינפורמציה שמטרתה שיפור חיי החברה, ובשימת דגש על חינוך החברה לערכים תרבותיים ולידע, על הפקות מקומיות, ומעורבות המאזינים. כלומר, מדובר במדיום שמטרתו אינה להרוויח כסף, אלא ששם את הציבור בראש מעייניו ומחויב לדאוג לאינטרסים שלו (Bonet, Fernandez-Quijada & Ribes, 2011; Chapman, 1990; Hilmes & Loviglio, 2002; Sabir, 2013).

בשנים הראשונות היה הרדיו זמין לרבים מאזרחי המדינה ועל כן נתפס כבעל תפקיד מרכזי במרחב הציבורי והפרטי של אותם ימים ובעיצוב הזהות הקולקטיבית הישראלית (Crissell, 2006; Liebes, 2006; Loviglio, 2005). תמר ליבס (2006) הראתה כי הרדיו שימש כמדיום מתווך ב"אירועי מדיה" שונים שהביאו לשינוי במבנה החברתי והפוליטי של העם. דוגמה לכך היא הצבעת האו"ם על הקמת מדינת ישראל, הכרזת בן-גוריון על עצמאות ישראל ומשפט אייכמן, כאשר כל אחד מהאירועים הנ"ל השאיר חותם על הזהות והתרבות הישראלית הקולקטיבית (Liebes, 2006).

הצליחו בגיל כה מוקדם לעבור תהליך זה בהצלחה. חלק ניכר מאנשי התקשורת שהשתלבו בתעשייה היו בוגרי התחנה הצבאית, וזה יצר תקשורת חגונית שהבנת המציאות של האנשים בה הייתה דומה (רגב, 1997). כך התעורר צורך בגיוון בשדרנים.

בשנים הראשונות נכללו בפרויקט חמש תחנות רדיו חינוכיות. התחנה הראשונה, "אשל הנשיא", הוקמה בספטמבר 1993, במסגרת לימודי תקשורת בתיכון אשל הנשיא שבכאר שבע. התחנה השנייה, "קול הכינרת", הוקמה בנובמבר 1993 במסגרת לימודים לתואר ראשון בתקשורת במכללת עמק הירדן. התחנה מוקמה בצפון הארץ, סמוך לעיר טבריה. התחנה השלישית, "קול קסם", הוקמה באוקטובר 1994, תחנת רדיו חינוכית שפעלה במסגרת לימודי תקשורת במרכז לחינוך טכנולוגי חולון, במרכז הארץ. התחנה הרביעית, "קול הקמפוס", הוקמה באוקטובר 1995, במסגרת לימודים לתואר ראשון בתקשורת במכללה למנהל בתל אביב. התחנה החמישית, "קול הנגב", הוקמה באפריל 1996 במסגרת לימודים לתואר ראשון בתקשורת במכללת ספיר ומתנ"ס בעיר שדרות. נדב סיפר: "היה רצון לתת במה לתחנות הרדיו החינוכיות בחשיפה ארצית, ולהכניס אותן לשעות שידור ברדיו הארצי, אך כמוכנן שקמו מתנגדים, עובדי הרדיו הארצי, תחנות אזוריות מסחריות, ואף הרשות השנייה" (ראיון עם נדב, 2012).

תנופת פרויקט הרדיו החינוכי החלה בשנת 1998. מוטי אמיר היה הממונה על הרדיו החינוכי. חמש התחנות פעלו מתוקף החלטת שרים בממשלה. עם זאת, כשעלתה השאלה כיצד נבחרו חמש התחנות הללו, לא היה מי שיייתן את המענה ולכן היה צורך בהסדרת פעילותן. אמיר הסדיר את הפרויקט בתיאום עם הרגולטור דאז, עו"ד דורית ענבר, ונכתבו חוזים ונהלים ונקבעו קריטריונים להצטרפות לפרויקט הרדיו החינוכי. מתחילת שנות האלפיים נוספו לפרויקט הרדיו החינוכי כ-45 תחנות רדיו חינוכיות בבתי ספר יסודיים, בתיכונים, במכללות ובאוניברסיטאות מקריית שמונה ועד דימונה. במהלך השנים נסגרו תחנות בשל אי עמידה בתנאי ההפעלה או חוסר תקציב להפעלתן. האישיורים להקמת תחנות רדיו חינוכיות ניתנים רק למוסדות שבהם מתקיימים לימודי תקשורת. סטודנטים לתואר ראשון בתקשורת, או תלמידים הלומדים לבגרות בתקשורת הם האמונים על הפקה, עריכה ושידור התכניות בלוח המשדרים. תחנות הרדיו החינוכיות פועלות ללא מטרת רווח ולא משדרות פרסומות מסחריות. למעשה, הממונה היחיד להענקת רישיונות שידור הוא משרד התקשורת. הוא מעניק את תדרי השידור ומפקח על הרישוי, טווח הקליטה והעמידה בתנאי השידור. משרד החינוך ממונה על הפדגוגיה ומפקח על הפעילות אם היא עומדת בתנאים של משרד החינוך או של המל"ג.

תדרים הם משאב יקר במשרד התקשורת ולכן משרד התקשורת הקצה תדר אחד, 106FM, לכל התחנות החינוכיות ברחבי הארץ; השידור מוגבל לאזור גאוגרפי ויש לשלם אגרה שנתית על התדר. היות שכל התחנות החינוכיות חולקות את אותו התדר, כל אחת משלמת את חלקה באגרה. משרד המשפטים בדק את סמכותה הפורמלית של רשות השידור על פי החוק להפעיל תחנות רדיו חינוכיות ברדיוס מצומצם, במסגרת פעילות חינוכית המתנהלת בבתי ספר, וקבע כי פעילות זו "אינה חורגת פורמאלית ועניינית מסמכויותה של רשות

היא מיומנות יסוד. "זוהי אורניות כמו האורניות הכתובה וכך צריך להתייחס אליה [...] קיים פער ברמת הידע של המורים והתלמידים, כתוצאה מהחשיפה המוגברת יותר של התלמידים לתקשורת..." (ארכיון המדינה, קריטריונים להפעלת רדיו חינוכי, 1994). שרת החינוך והתרבות שולמית אלוני מינתה צוות היגוי לפרויקט "חינוך לתקשורת – תחנות רדיו חינוכיות – ניסיוניות". הרכב צוות ההיגוי היה משותף למשרדי התקשורת, החינוך והתרבות ולרשות השידור, כאשר הראייה של הקמת תחנת רדיו חינוכית הגיעה מתוך הבנה שמשק התקשורת בישראל מתרחב ונכנס לעידן מסחרי, דבר המחייב היערכות להכשרת כוח אדם מקצועי ומיומן בתחומי השידור (מסמך צוות היגוי). תחילה אישרה ועדת ההיגוי שידור ופעילות ניסיוניים לשתתחנות, ובחודשים יולי וספטמבר 1993 נחתמו הסכמים ראשוניים בין רשות השידור למכללת עמק הירדן ובית הספר אשל הנשיא בדרום. בהסכמים צוינו הסיבות להקמת הרדיו החינוכי:

השפעתם של כלי התקשורת על כל תחומי החיים של החברה בישראל מעלה את הצורך בלימודים והכרה של התקשורת. לאור החשיבות הגוברת מתעורר הצורך בהכשרה עיונית ומקצועית של מי שיעסקו בתחום התקשורת בעתיד. בצד אלה, חשוב לא פחות החינוך ל"צריכה נכונה" ומבוקרת של כל המתפרסם בתקשורת, באיכויות ובהיקפים הגדלים והולכים. שידורי התחנה יאפשרו תרגול מעשי של החומר הנלמד ויתרמו להפריה והעשרה של חיי החברה ביחידת התקשורת ובקהילה שבה היא ממוקמת (ארכיון המדינה, זיכרון דברים בין רשות השידור לבית ספר אשל הנשיא, 1991).

בתחילת שנות התשעים התחיל מנהל קול ישראל, אמנון נדב, לפתח את רעיון הרדיו החינוכי. מוטי אמיר, מנהל פרויקט הרדיו החינוכי בראשיתו, סיפר כי "רדיו המכללות בארצות הברית היווה את המודל הבסיסי על פיו הוקמו התחנות החינוכיות בארץ" (ראיון עם אמיר, 2012). אמנון נדב ראה בחינוך ללימודי תקשורת כלי לפתח ולהעלות את רמת התקשורת בישראל. נדב ישב בוועדות של משרד החינוך והתרבות ותמך וקידם לימודי תקשורת בבתי ספר תיכוניים לבגרות. הדבר לא צלח עד ששולמית אלוני נכנסה לתפקיד שרת החינוך, והסכימה לשתף עמו פעולה. כדי להבטיח שלימודים מסוג זה יצאו לפועל ויהיו אטרקטיביים ושתלמידים וסטודנטים יתעניינו וירצו ללמוד, החליט אמנון נדב להכניס את הפן המעשי ללימודי התקשורת. קרי, לא רק לימודים עיוניים כפי שהיו בלימודי תעודה בעבר, אלא התנסות ופרקטיקה. המדיה הקלה והזמינה ביותר שעלות התפעול שלה הייתה נמוכה יחסית היה הרדיו. "הכוונה הייתה לא להידמות לתחנות רדיו שאנו מכירים מסרטים ישנים, בהם היו תחנות רדיו בתוך קולג'ים, ששידרו לקמפוס בלבד, אלא, תחנות במתנ"סים, בבתי ספר, במרכזים קהילתיים, ששידרו לקהילה". מטרתו של נדב הייתה להגיע גם לגילאי הגן, שכן "ילדים מתעסקים בימינו במחשבים, אז שיתחילו מגיל צעיר להתנסות גם ברדיו, בלשדר עם מיקרופון וכו'" (ראיון עם נדב, 2012).

תחנות הרדיו החינוכיות והקהילתיות נועדו להכשיר כוח עבודה לתעשיית התקשורת, שישמש מסלול עוקף לגלי צה"ל, שכן רוב אנשי התקשורת הוכשרו בתחנה זו. השירות בגלי צה"ל היה אקסקלוסיבי, כאשר החיילים עברו מיונים ארוכים, מפרכים ואיכותיים, ורק מעטים

משרד התקשורת אמון על מערכות השידור של התחנות, קרי רישיונות שידור, משרדים ואנטנות, ומפקח על עוצמת השידור המותרת. משרד החינוך מפקח על הפדגוגיה במגמות התקשורת במסלולי הרדיו. המוסד עצמו רוכש את ציוד ההפקה, ההקלטה, האולפן והשידור.

כחלק מהניסיון לבסס אחידות ועקיבות לשידורי הרדיו החינוכי, הוא הכין מסמך. לפי מסמך זה השידור דורש אחריות רבה ויש לבנותו ביסודיות ובאחריות: על תכני שידור הרדיו החינוכי להיות שונים מתחנות הרדיו הקיימות, שידורי התחנה צריכים לשקף תרבות הסביבה, על התכניות להקפיד על חלוקת תפקידים (עורך, שדרן, טכנאי ומפיק), על תחקיר, על לייזן אפ מסודר וכל פרטי ההפקה השונים לפני שידור, יש להקפיד על שילוב ג'ינגל המזכיר שזו תחנת רדיו חינוכית של קול ישראל לפחות 4 פעמים בשידור, יש לשלוח מעת לעת תכניות לאישור קול ישראל. "מבחינה תוכנית", הוסיף אמיר,

יש כללים ידועים של רשות השידור, שכל תחנה חינוכית צריכה לעמוד בהם: הרדיו איננו מסחרי, אסור לשרד בו פרסומת, או כל תוכן שיש לו אופי שיווקי, על מנת למנוע תביעות מצד הרדיו המסחרי, על פגיעה בפוטנציאל הכלכלי שלו. כללים נוספים הם עמידה בשפת השידור, לוח משרדים, הכולל חמישים אחוז תכניות תוכן וחמישים אחוז תכניות מוסיקליות. הכללים הללו משתנים מדי פעם, כאשר יש השתלשלות ללכת עם הספקטרום של כל התחנות, ולהתאים לכולן. יש תחנות שמזוהות עם מוסיקה מסוימת, אופי או קו מנחה מסוים, ולא תמיד אפשר לכפות עליהן יותר מידי כללים, אך כן ישנה שמירה על תוכן שצריך להיות חינוכי, ולעמוד בכללי השידור המינימליים. הכלל החשוב הוא שהתחנות לא נוקטות איזשהו צד פוליטי מסוים, שהן מאוזנות ושהן עומדות בכללים של מסמך נקדי ומפרט את כללי האתיקה החלים על אנשי תקשורת העוסקים בעיתונות משודרת (ראיון עם אמיר, 2102).

הפיקוח על התחנות החינוכיות מצד קול ישראל נערך בידי אחריות השידורים בתחנות הרדיו החינוכי, צילה אילן, שלעיתים מצטרפים אליה מתנדבים לפיקוח על שידורי התחנות. אך כיום הפיקוח פחות הדוק מבעבר. לטענתו של מוטי הסיבה לכך היא שכיום אין צורך, שכן "המכונה כבר משומנת, וכל התחנות עובדות כסדרן". עם זאת "כל התחנות נדרשות להחזיק ארכיון תכניות, וכך בעצם אפשר לנהל ביקורת. לכל תחנה יש מנהל, שבדרך כלל מינוי תפקידו מאושר גם על ידי קול ישראל, והוא אחראי לפיקוח על תוכן השידורים בתחנה. כמו כן, לוח השידורים מאושר על ידי קול ישראל" (ראיון עם אמיר, 2012).

תכניות המשובצות בלוח המשרדים של התחנה החינוכית צריכות לעבור תהליך אישור שבו מוגשים תיק הפקה ותכנית פיילוט מוקלטת למפקחת על הרדיו החינוכי. לדברי אמיר, בדרך כלל הסטודנטים מגישים את תיק ההפקה והפיילוט לפי הסטנדרטים הנדרשים ועומדים בכל הכללים והתנאים. הוא ציין כי מודל הפיקוח שמופעל על התחנות החינוכיות, הוא אותו מודל שמופעל על הרשתות האחרות של קול ישראל (תחנות ארציות ומקצועיות).

המטרה הראשונית בהקמת הרדיו החינוכי, על פי אמיר, הייתה להכניס צעירים לשידורי הרדיו, להעניק להם כלי להתבטא ולהעניק הזדמנות לאנשים מהפריפריה להיות חלק מעולם העיתונות והתקשורת. אמירה זו גובתה בעקרונות להקמת תחנות רדיו חינוכיות המפורטים של חטיבת הביצוע של קול ישראל:

השידור". המשרד התערב עקב תלונות של תחנות הרדיו האזוריות על פעילות רשות השידור בפיתוח תחנות רדיו חינוכיות שכביכול פועלות שלא כחוק ומתחרות בתחנות האזוריות. כך היה בעת הקמת הרדיו החינוכי, שעורר נגדו בעלי אינטרסים צרים ומסחריים: עובדי הרדיו הארצי, תחנות אזוריות מסחריות ואף הרשות השנייה, שככל הנראה פיללו לסטטוס קוו ולהגמוניה של תעשיית התקשורת, וראו בשידורי הרדיו החינוכי תחרות על המאזינים ובבוגרי התחנות החינוכיות מתחרים על משרות בשוק התקשורת שבישראל הוא קטן. נדב ציין כי "מבחינת טווח השידור, התחנות החינוכיות נחשבות ל-Low Power Transmitting (עוצמת שידור נמוכה), כלומר שידור בעוצמה של עד כחמישים וואט". עם זאת "מתחשבים במיקום התחנה ואין הגדרה אחת כללית לכולם, אלא כל תחנה נבדקת לגופה על ידי מנהל אגף ספקטרום והעובדים שלו, שמחליטים על פי כל הנתונים, לאחר קביעת נ"צ [נקודת ציון], מיפוי וסימולציה ממוחשבת, מה יהיה טווח השידור. כרגע זה לא עובר את החמישים וואט בדרך כלל". כלומר, טווח השידור של התחנות החינוכיות יחסית קטן ומכוון לקהילה הסמוכה לקמפוס בלבד. לדבריו של אמיר, "התחנות מקבלות תמיכה ועזרה מ'קול ישראל', במידת הצורך, מכל הבחינות, כולל מבחינת תכנים, אבל הדבר החשוב מכל, הוא שההסכם משותף לארגוני זכויות היוצרים ולרשות השידור". קרי, קול ישראל קיבל על עצמו את כל הסדרי התשלומים עם החברות המייצגות את בעלי זכויות היוצרים על המוסיקה.

הרגולציה של התחנות החינוכיות נעשית בכמה ממדים: משרד החינוך מפקח על הפדגוגיה ועל התקדמות תהליך הלמידה, ומוודא שתכנית הלימודים בבתי הספר התיכוניים עומדת בקריטריונים של מגמת התקשורת, שהתלמידים מקבלים הדרכה מקצועית ממוריהם ומהמדריכים המקצועיים שמלמדים בסדנאות מעשיות, ושמתקיימים מבחנים ובגרויות. במוסדות האקדמיים המל"ג אישר מתן נקודות זכות על סדנאות הרדיו, דבר שקודם לכן לא היה קיים. ישנו גם פיקוח של משרד התקשורת על תחנות הרדיו החינוכיות שעומדות בתנאי הרישיון מבחינה טכנית ועל טווח השידור, העוצמה, מיקום האנטנה ותקינותה, התדר שהוקצה להן, אי הפרעה לתחנות אחרות וכן הלאה.

מוטי אמיר סיפר על המסלול לקבלת אישורים שעובר דרך קול ישראל, משרד התקשורת ומשרד החינוך, כפי שמתואר במסמך: "ראשית, מוסד הלימודים צריך לקבל אישור על תכנית לימודים בתקשורת ממשרד החינוך, לאחר מכן להגיש פניה ובקשה ל'קול ישראל' לפתיחת תחנת רדיו חינוכית ולאחר קבלת שני האישורים ממשרד החינוך ומ'קול ישראל', ניתן לפנות למשרד התקשורת לבקשת אישור ותכנון מערך שידור" (ארכיון המדינה, עקרונות הרדיו החינוכי, חטיבת הביצוע, 1999).

מהדברים עולה כי פרויקט הרדיו החינוכי בישראל פועל בשיתוף פעולה של שלושה גופים: קול ישראל (רשות השידור) מפקח באמצעות חטיבת הביצוע על השידורים של התחנות החינוכיות, מאשר את לוחות המשרדים ואת שעות השידור לכל תחנה. אנשי קול ישראל מלווים את תחנות הרדיו החינוכיות מתחילת התהליך ובמהלך שידוריהן,

שילוב פריפריה בתקשורת – קירוב עולם התקשורת לאזורי פריפריה. יצירת אינטגרציה ותקשורת טובה יותר בין בית הספר / המכללה / האוניברסיטה באזור לקהילה. שיפור הקשר בין התלמידים / הסטודנטים לקהילה. תכנים אלטרנטיביים – על תכני הרדיו החינוכי להיות שונים מכל תחנה ארצית ו/או מסחרית ו/או אזורית קיימת. שילוב סטודנטים מיומנים ובעלי ניסיון בעשייה תקשורתית בתעשיית התקשורת (ארכיון המדינה, עקרונות הרדיו החינוכי, חטיבת הביצוע, 1999).

לימודי תקשורת – להעביר תכני לימוד בדרך חווייתית-חברתית. עבודה עיתונאית – הבנת חשיבות חופש הביטוי וחופש העיתונות ולחנך להפרדה בין דעות לידיעות. מיומנויות וכלים – יצירתיות רדיופונית בשילוב תחקיר, ראיון, מוסיקה וכל סוגי התקשורת המילולית הדו סטירית. צרכנות תקשורת נבונה, טיפול בשפה, ניסוח והגייה – פיתוח יכולת הבעה בעל פה. חינוך לדמוקרטיה – לפתח כשרי האזנה מתוך סבלנות לדעתו של הזולת ולתת ביטוי לדעות שונות. מודעות להשתתפות פוליטית-חברתית, הבעה והגשמה עצמית – פיתוח יוזמה אישית ומקוריות מתוך אחריות ועבודה צוות. לשפר הדימוי עצמי של תלמידים/ סטודנטים חלשים במקצועות העיונים.

פירוט תחנות הרדיו החינוכיות שהוקמו בבתי ספר תיכוניים, מתנסים ומוסדות אקדמיים

שם התחנה	שנת הקמה	מאפה פועלת (מתנ"ס/ מכללה/ אוניברסיטה/ בית ספר)	ישוב
1 אשל הנשיא/ רדיו אש	1993	כפר נוער	אשל הנשיא
2 קול כנרת	1993	מכללה אזורית עמק הירדן	צמח
3 רדיו קסם	1994	המכון הטכנולוגי חולון	חולון
4 קול הקמפוס	1995	המכללה למנהל	ראשון לציון
5 קול הנגב	1996	המכללה האקדמית ספיר בנגב	אשקלון
6 קול דימונה	1997	בית ספר	דימונה
7 קול העתיד	1997	תיכון עירוני ז'	תל-אביב-יפו
8 קול מ"י	1997	מכללת בית וגן	ירושלים
9 קול רמלה	1998	מתנ"ס	רמלה
10 קול הר הצופים	1999	האוניברסיטה העברית	ירושלים
11 קול ל"י	1999	מכללת ליפשיץ	ירושלים
12 קול כגן	1999	תיכון	ירושלים
13 קול הגליל העליון	1999	תיכון	קיבוץ דפנה
14 רדיו עומר	2000	תיכון מקיף עומר	עומר
15 אחווה	2000	המכללה האקדמית אחווה	שקמים
16 קול רדיו בהר"ן	2000	תיכון (אולפנה)	גדרה
17 אמית דרור	2000	תיכון עמית	ירושלים
18 ביי"ס זיו	2000	תיכון זיו	ירושלים
19 ביי"ס גבעת גונן	2000	תיכון	ירושלים
20 קול עמק יזרעאל	2000	מכללת עמק יזרעאל	עמק יזרעאל
21 ביי"ס תיכון יפעת	2000	תיכון	קיבוץ יפעת
22 קול הזמן	2000	תיכון	נהריה
23 קול אדומים	2000	בית ספר תיכון דקל וילנאי	מעלה אדומים
24 קול העמק המערבי	2000	תיכון	קיבוץ יפעת
25 קול כברי	2000	תיכון אזורי גליל מערבי	גליל מערבי

שם התחנה	שנת הקמה	מאיפה פועלת (מתנ"ס/ מכללה/ אוניברסיטה/ בית ספר)	ישוב
26 קול אורנים	2001	מכללת אורנים	אורנים
27 קול האורות	2001	מכללת אורות	אלקנה
28 באר טוביה	2001	בית ספר	קריית מלאכי
29 רדיו המוסד האקדמי נצרת	2001	מכללת נצרת	נצרת
30 רדיו קול גת	2002	מתנ"ס	קריית גת
31 קול אריאל	2002	מרכז תרבות	אריאל
32 כפר הנוער ניר העמק	2002	תיכון	עפולה
33 רדיו פתח תקווה	2002	תיכונים שונים בפתח תקווה	פתח תקווה
34 קול נתניה	2003	מכללה אקדמית נתניה	נתניה
35 קול באר שבע	2003	בית ספר מקיף ו' באר שבע	באר שבע
36 קול דוד ילין	2003	המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין	ירושלים
37 רדיו מגן	2003	בית ספר (יסודי)	תל אביב
38 קול נווה איתן	2003	תיכון נווה איתן	בית שאן (מועצה אזורית עמק המעינות)
39 מכללת סמינר הקיבוצים	2003	מכללת סמינר הקיבוצים	תל אביב
40 קול נס ציונה	2006	תיכון ע"ש בן גוריון	נס ציונה
41 קול ראשונים	2006	תיכון	ראשון לציון
42 הרדיו הבינתחומי	2006	המרכז הבינתחומי הרצליה	הרצליה
43 ברנרדיו	2006	תיכון ברנר	פתח תקווה
44 קול רמת השרון	2007	תיכון רוטברג	רמת השרון
45 קול אחר	2007	אוניברסיטת אריאל	אריאל
46 קול מכללת אל קאסמי	2007	מכללת אל קאסמי	באקה אל גרבייה
47 קול טבריה	2008	תיכון נופרים בגליל	טבריה
48 קול גלים	2008	תיכון כפר גלים	חיפה
49 קול אשדוד	2008	בית ספר	אשדוד
50 עין גדי	2008	תיכון	עין גדי
51 רדיו קול אחר	2009	אוניברסיטת אריאל	אריאל
52 יד גיורדיו	2009	חטיבת ביניים	הרצליה
53 כותרת	2010	אוניברסיטת תל אביב	תל אביב
54 רדיו עמל א'	2010	תיכון	פתח תקווה
55 קול אשקלון	2012	תיכון	אשקלון
56 קול כסייפה	2012	תיכון	כסייפה
57 קול יהודה	2014	מתנ"ס	מטה יהודה
58 קול מבואות הנגב	2014	עומר מקיף ז'	באר שבע
59 קול השפלה	2015	תיכון "דה שליט"	רחובות
60 קול יבנה	2015	תיכון אורן	יבנה

דיון ומסקנות

ממצאי המחקר מראים כי פרויקט הרדיו החינוכי בישראל עבר תהליכים מכוננים, מורכבים וביוורקרטיים במשרד החינוך, במשרד התקשורת וברשות השידור. שרי החינוך שולמית אלוני ואמנון רובינשטיין היו מעורבים בתמהיל הרדיו החינוכי, ומנהל קול ישראל דאז, מר אמנון נדב, הוביל וסייע לפרויקט הרדיו החינוכי מפני שהם ראו בכלי התקשורת כמשפיעים על כל תחומי החיים של החברה בישראל ולפיכך הדבר העלה את הצורך בלימודים והכרה של התקשורת. תהליך זה החל בתחילת שנות התשעים, בדומה למודלים של רדיו קהילתי וסטודנטיאלי באירופה ובארצות הברית אשר מקבלים אישור לשידור מהרשויות (Poindexter, 1997; Sarah, 2005; Sauls & Greer, 2007).

במקביל התרחשה בשנים אלה מהפכה בתעשיית הרדיו: הרשות השנייה שילבה בתדר FM תחנות אזוריות עם מאפיינים של תחנות רדיו מסחריות, גורם שכרסם במונופול של התחנות הציבוריות, לרבות התחנות הצבאיות. משיחות שנערכו עם בכירי קול ישראל דאז עולה כי המטרה הלא פורמלית והמשנית להקמת הרדיו החינוכי הייתה שלרדיו החינוכי קהילתי תהיה אחיזה מסוימת בקהילות שונות, שישמש תחרות ואלטרנטיבה לרדיו האזורי והמשך המונופול של קול ישראל, כפי שנעשה בחלק מתחנות הרדיו הקהילתי והסטודנטיאלי באירופה ובארצות הברית (Poindexter, 1997; Sauls & Greer, 2007). באיונות שנערכו במסגרת מחקר זה נאמר כי תחנות הרדיו היו אליטיסטיות, כוונו לקהל מסוים וזה היה ההיצע היחיד להאזנה, ללא מגוון תכנים הפונה לקהילות שונות. המטרה הייתה שהרדיו החינוכי יפנה וידבר בשפתן של הקהילות המקומיות, מאחר שהרדיו החינוכי אינו מונע משיקולי רייטינג ומשיקולים מסחריים, בדומה לרדיו ציבורי, קהילתי וחינוכי בארצות הברית ואירופה (Hilmes & Lovigilo, 2002; Poindexter, 1997).

ממצאי המחקר מצביעים על כך שתחנות הרדיו החינוכיות והקהילתיות נועדו להכשיר עובדים לתעשיית התקשורת, שיהווה מסלול עוקף לגלי צה"ל. חלק ניכר מאנשי התקשורת המשתלבים בתעשייה הם בוגרי התחנות הצבאיות (Soffer, 2014). זה עלה בקנה אחד עם תפיסתו של פייר בורדייה (1999), שהתקשורת "סגורה" ושהעיתונאים ואנשי התקשורת מסתובבים באותם חוגים. לאנשי התקשורת יש מכנה משותף במובנים רבים: השכלה דומה, מאפיינים סוציו-דמוגרפים דומים, מוצא דומה וכן הלאה. לכן דעותיהם פחות או יותר דומות. כך יש לתקשורת קו ברור ותפיסות שהיא משרתת בנושאים שונים. דבר זה יכול ליצור תקשורת חדגונית. לדוגמה, תחנות הרדיו האזוריות מגייסות מנהלי מוסיקה ושרדנים בוגרי רשת ג' וגלגלצ וכתוצאה מכך אין להן קו מוסיקלי משל עצמן, אלא הן משרדות מה שמשרדות תחנות אלה, כך ששוק המוסיקה בישראל הופך להגמוני ואחיד (רגב, 1997). תהליך זה מייצר תעשיית תקשורת חדגונית ולפיכך התעורר הצורך בגיוון מאפייני השרדנים.

תחנות הרדיו החינוכיות משמשות כסדנה לעיתונות ולרדיו. שידורי התחנה מאפשרים תרגול של החומר הנלמד ותורמים להפרייתם והעשרתם של חיי החברה ביחידת התקשורת ובקהילה שבה היא ממוקמת. המודל שעמד לעיניהם של מנהלי הפרויקט היה רדיו

המכללות בארצות הברית. ממצא זה עולה בקנה אחד עם מחקרים קודמים שנערכו על מודל הרדיו החינוכי בארצות הברית. המושג "רדיו מכללות" בארצות הברית מתייחס אל תחנת רדיו לא מסחרית המופעלת בדי סטודנטים של מכללה, אוניברסיטה או מוסד חינוכי אחר (Sauls, 2000). תחנות קמפוס רבות מופעלות כדי להכשיר אנשי רדיו, ולייצר עתודה לתעשיית התקשורת בכלל ולרדיו בפרט (Keith, 2010). כמו כן אפשר למצוא תחנות שמגמתן היא שידור תכניות חינוכיות ובמקביל תחנות המנסות לספק אלטרנטיבה לשידורים מסחריים או ממשלתיים (Sauls, 2000).

להקמת הרדיו החינוכי קמו מתנגדים רבים בעלי אינטרסים צרים ומסחריים: עובדי הרדיו הארצי, תחנות אזוריות מסחריות ואף הרשות השנייה, שכל הנראה פיללו לסטטוס קוו ולהגמוניה של תעשיית התקשורת וראו בשידורים של הרדיו החינוכי סוג של תחרות על המאזינים ובבוגרים של התחנות הללו מתחרים על משרות בשוק התקשורת, שבישראל הוא קטן.

למרות התנגדותם של בעלי אינטרסים, בשנת 1998 שידרו כבר חמש תחנות חינוכיות והחל ביקוש בקרב בתי הספר לתקשורת לפתיחת תחנת רדיו חינוכית. נראה שהם ראו בכך משהו יוקרתי וכלי להעברת מסרים ויחסי ציבור, במקביל לכלי ללימוד תקשורת (שם). מוטי אמיר, מנהל פרויקט הרדיו החינוכי דאז, החל בהסדרת ההקמה של רדיו חינוכי אל מול הרגולטור דאז, עו"ד דורית ענבר, משרד החינוך ומשרד התקשורת באמצעות קביעת חוזים, נהלים וקריטריונים שווים להצטרפות לפרויקט הרדיו החינוכי.

הממצאים על אופן הקמתן של תחנות רדיו חינוכיות מראים שהאישורים לכך ניתנים רק למוסדות שבהם מלמדים תקשורת. סטודנטים לתואר ראשון בתקשורת או תלמידים הלומדים לבגרות בתקשורת אמונים על הפקת התכניות בלוח המשרדים, ועל עריכתם ושידורם. כמו כן, תחנות הרדיו החינוכיות פועלות ללא מטרות רווח ואינן משרדות פרסומות מסחריות. למעט הפן הלימודי נראה שבהקפדה על כך שהסטודנטים יפיקו וישדרו יש גם התחשבות ברדיו המסחרי האזורי, כדי שהתחרות שהרדיו החינוכי יעמיד תהיה במידה. פרויקט הרדיו החינוכי נבנה בתמיכתם ובאישורם של שלושה גופים: קול ישראל מפקח על השידורים של תחנות החינוכיות באמצעות חטיבת הביצוע, מאשר את לוחות המשרדים ואת שעות השידור לכל תחנה. אנשי קול ישראל מלווים את תחנות הרדיו החינוכיות מתחילת התהליך ובמהלך שידוריהן. משרד התקשורת אמון על מערכות השידור של התחנות – רישיונות שידור, משרדים ואנטנות – ומפקח על עוצמת השידור המותרת. משרד החינוך מפקח על הפדגוגיה במגמות התקשורת במסלולי הרדיו. כל ציוד ההפקה, ההקלטה, האולפן והשידור נרכשים בידי מוסד הלימודים. מעורבותם של שלושה גופים אלה בהקמת הרדיו החינוכי היא עקיבה עם ממצאי מחקרים קודמים שהראו כי כדי שיתפתחו תחנות רדיו חינוכיות חייבים שלושה גופים אלה לתמוך במהלך. בדומה לתחנות לא מסחריות בעולם מקצה משרד התקשורת תדרים בכוח נמוך לתחנות החינוכיות (Hill, 1954; Poindexter, 1997; Sauls & Greer, 2007). האישור של משרד התקשורת למשרדים בכוח נמוך מצמצם את ההפצה ואת איכות

לוקח חלק פעיל בסוציאליזציה של החברה, מאפשר לחברה לפעול באופן הרמוני ולכלל הקולות להישמע בה.

התחנות החינוכיות מתפקדות ככלי תקשורת בזעיר אנפין, דוגמה קטנה הממחישה תופעה רחבה. אמצעי תקשורת ההמונים עונים על צרכים מרכזיים של הצרכנים, שנמצאו גם בתפקודו של הרדיו החינוכי בסביבה הסטודנטאלית: סיקור הסביבה, תיאום בין חלקי החברה, הקניית המשכיות למסורת התרבותית, בידור וגיוס (Lasswell, 1948; Wright, 1960; Mendelsohn, 1964). הרדיו החינוכי שואף, בין השאר, לסקר את הסביבה הטבעית. בפועל הסיקור בא לידי ביטוי בתחומים שמעניינים את התלמידים והסטודנטים וקרובים ללבם. לעתים מסוקרת גם הסביבה הגאוגרפית, קרי הקהילה ו/או הקמפוס. הם מעניקים את נקודת מבטם והשקפתם מתוך עולמם הפנימי ואמות מידה מקצועיות ואתיקה עיתונאית שנרכשו בתהליך הלימודי ובשידורים. כאשר התלמידים והסטודנטים עורכים את התכניות השונות, הם מפתחים עניין בנושא ונרתמים לנושאים חברתיים ופוליטיים שונים. כך מצליחות התכניות לגייס רעיונית את קהל המאזינים.

למרות הפונקציונליות הרבה והתרומה לחברה, טענו בכירי קול ישראל שהקמת הרדיו החינוכי נועדה לשמר את כוחו של קול ישראל ולהגיע לכל הארץ. לכן אפשר שפרויקט הרדיו החינוכי הוא מניפולציה שנועדה להעניק אשליה של כוח ושילוב לפריפריה ולקולות שאינם זוכים לביטוי בתקשורת. האשליה היא שכביכול הושגה עבורם במה יוקרתית בדמותו של רדיו, שאפשר להעלות נושאים ולהשמיע דעות נוספות ושונות, אך למעשה זהו כלי תקשורת זעיר ומוגבל לרדיוס של קילומטרים מעטים. בכלי התקשורת המקצועיים דפוסי ההאזנה מתקבעים באמצעות לוח משדרים יציב וסדרתי עם רצף מסוים של תכניות, כדי להרגיל את המאזין. לעומת זאת, לוחות המשדרים של התחנות החינוכיות מגוונים, ואינם סדירים או קבועים, והשדרנים חסרי ניסיון ואינם מוכרים. לפיכך אפשר לשער שזהו כלי תקשורת חסר השפעה ששידור בו הוא בבחינת "משחק בכאילו".

תכניות הלימודים והכשרת התלמידים והסטודנטים מתבצעות בדרך כלל על פי אמות המידה המקצועיות והכללים הנפוצים והמוכרים בכלי התקשורת ובאמצעות אנשי מקצוע שעובדים כיום בתעשיית התקשורת, מה שככל הנראה משמר את אותה "תבנית" של אנשי תקשורת, שיטות עבודה ותפיסות בעריכת תוכן, עיתונות, הפקה ושידור, כפי שתואר בורדייה (1999). קרי, הרדיו החינוכי מייצר מעין שעתיק של אנשי תקשורת עתידיים ה"מבויתים" ו"מוכנים" לשמר את הסדר החברתי הקיים.

בפעילותו של הרדיו החינוכי אנו רואים איזון בין האינטרסים השונים ושיתוף פעולה בין הגורמים הבאים: קול ישראל רואה פרויקט הרדיו החינוכי הזדמנות לתרום לחברה בייצור עתודה תקשורתית ופרויקט שהם יכולים להתגאות בו; המוסד החינוכי רואה בתחנת הרדיו אמצעי שיכול לפתח את התדמית היוקרתית של המוסד, שיש לו כלי תקשורת; בתי הספר לתקשורת מתהדרים ב"מעבדה" מקצועית, הקרובה ביותר למציאות ובכך יכול למשוך אליו תלמידים וסטודנטים איכותיים ורבים יותר; התלמידים והסטודנטים ככל הנראה רואים בתפעול, בשידור ובהפקה ברדיו החינוכי הזדמנות לרכוש

השידור של שידורי הרדיו החינוכי ואף את סיפוקם של הסטודנטים המשדרים שרצונם לשרד תוכן המופץ ברדיוס גדול יותר, כדי להגיע להכרה גדולה יותר ולתגובות רבות יותר לאופן ותוכן השידור ובכך לקידום האישי.

כאשר בוחנים את מנגנון הרדיו החינוכי, מהרשויות המרכיבות את תמהיל הרדיו ועד למנגנוני הפיקוח על התחנות והשידורים, נראה שניסו ליצור ולהקים תחנות רדיו המחנכות ומכשירות אנשי תקשורת צעירים עם רקעים ודעות מגוונות, אך היה חשש מחופש הביטוי של השדרנים. ההנחה הייתה שיש להתייחס לכל מדיום שמשרד גם בתפוצה מצומצמת באמות מידה מקצועיות, בעיקר בתוכן המשודר ובאופן הביטוי שלו. כאמור, מאחר שהרדיו החינוכי כפוף גם למשרד החינוך, הנושאים בו צריכים להתמקד בתכנים חינוכיים וכזרוע של הרדיו הציבורי על השדרנים לשמור על ניטרליות ולהימנע מהבעת דעתם האישית (Dori-Hacohen, 2012).

לנגד עיניהם של קברניטי פרויקט הרדיו החינוכי, ובראשם אמנון נרב, עמדו ערכי שידור לשיפור החברה הישראלית באמצעות הכשרה של אנשי תקשורת מגוונים המגיעים גם מהפריפריה, בעלי ערכים, אמות מידה מקצועיות וניסיון וכן מתוך דאגה והבנה שהתקשורת משפיעה על סדר היום. הסדרת האישורים והפיקוח על תחנות הרדיו החינוכיות כיום יכולים להיות פחות רלוונטיים עקב המרחב האינטרנטי המעניק אלטרנטיבה ל-FM. משמעות הדבר היא שתחנות יכולות לשרד באינטרנט בתפוצה גאוגרפית לא מוגבלת וללא פיקוח ואישור של משרד התקשורת (Moshe, Laor & Friedkin, 2017; Laor, Galily & Tamir, 2017). מבדיקה שנערכה בשנת 2017, נמצאו כשבעים תחנות רדיו אינטרנטיות המשדרות כיום בישראל. רובן משלמות עבור זכויות יוצרים ואינן צריכות אישור מעבר לכך. לכן, ככל הנראה, בעתיד התלות של תחנות הרדיו החינוכיות ב"כאן – תאגיד השידור", המחליף את "קול ישראל" כתחנת הרדיו הממלכתית בישראל, במשרד התקשורת ובמשרד החינוך תהיה נמוכה. לכן, גם אם וכאשר "כאן – תאגיד השידור" לא יקבל לחסותו את "פרויקט הרדיו החינוכי", מוסדות החינוך והקהילה השונים יוכלו ככל הנראה לפתח שידור אינטרנטי ללא תלות ורישיון מגוף ממשלתי כזה או אחר, אך ללא השידור המסורתי ב-FM. עם זאת, "כאן – תאגיד השידור" אכן עושה מאמצים לקבל אחריות לפרויקט הרדיו החינוכי, דבר שמעיד על חשיבותו של פרויקט זה.

לבסוף, אפשר לראות את מקומו של הרדיו החינוכי בחברה בכך שהיסטוריה הוא נועד למלא פונקציה משמעותית בשילוב ואינטגרציה של חלקים שונים בחברה. הביטוי לכך היה שתחנות הרדיו החינוכיות פרוסות בכל אזורי הארץ, כולל בפריפריה (מכללת ספיר בדרום ועמק יזרעאל בצפון). כך תתאפשר ניעות חברתית ושילוב קולות מגוונים בתקשורת ההמונים. כתחנות הפועלות בחסות קול ישראל ישלבו התחנות החינוכיות באופן שוטף את חדשות קול ישראל במהלך היממה, השוטחות את סדר היום ועדכונים ארציים, מבנות זהות מאוחדת ומקדמות לכידות חברתית.

נוסף על כך, פרויקט הרדיו החינוכי נועד להוביל ערכי דמוקרטיה, עיתונות הוגנת וחינוך למעורבות אזרחית. כלומר, הרדיו החינוכי

- London and Radio Caroline", *Popular Music*, 9(2), pp. 165-178.
- Commission, F.C. (1948). *Fourteenth Annual Report*. Washington DC: U.S Government Printing Office.
- Crisell, A. (ed.). (2006). *More than a Music Box: Radio Cultures and Communities in a Multi-media World*. New York: Berghahn Books.
- Doliwa, U. (2015). "The History of Student Radio in Poland", *Interactions: Studies in Communication & Culture*, 6(1), pp. 107-125.
- Dori-Hacohen, G. (2012). "The Commercial and the Public 'Public Spheres': Two Types of Political Talk-radio and their Constructed Publics", *Journal of Radio & Audio Media*, 19(2), pp. 152-171.
- Engelman, R. (1996). *Public Radio and Television in America*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Fauteux, B. (2015). "Campus Frequencies: 'Alternativeness' and Canadian Campus Radio", *Interactions: Studies in Communication & Culture*, 6(1), pp. 29-46.
- Frost, S.J. (1937). *The History of Broadcast Licenses Issued to Educational Institutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Greer, F.C. (1958). "University Radio for Maximum Service", *Quarterly Journal of Speech*, 44, pp. 428-431.
- Guides, R. (2002). *Rough Guide to Internet Radio*. Los Angeles: L.A. Heberlein.
- Hamilton, C.E. (1994). *The Interacion between Selected Radio Stations and their Communities: A Study of Station Missions, Aydienes, Programming and Funding*. Ph.D Diss., University of Maryland.
- Hill, H.E. (1954). *The National Association of Educational Broadcasters: A History*. Urbana, MI: National Association of Educational Broadcasters.
- Hilmes, M. & J. Loviglio (2002). *Radio Reader: Essays in the Cultural History of Radio*. Hove: Psychology Press.
- Hull, R.B. (1956). "Consuder Basic Problems", *AERT Journal*, 16(3), pp. 5-9.
- Kaplan, D. & O. Hirsch, (2012). "Marketing Nationalism in the Absence of State Radio Haifa during the 2006 Lebanon War", *Journal of Contemporary Ethnography*, 41(5), pp. 495-525.
- Keith, M.C. (2010). *The Radio Station: Broadcast, Satellite and Internet*. Oxford: Elsevier Inc.
- Laor, T., Y. Galily & I. Tamir (2017). "Radio Presence in Online Platforms in Israel", *Israel Affairs*, 23(5), pp. 951-969.
- Lasswell, H. D. (1948). "The Structure and Function of Communication in Society", *The Communication of Ideas*, 37, pp. 215-228.
- Liebess, T. (2006). "Acoustic Space: The Role of Radio in Israeli Collective History", *Jewish History*, 20(1), pp. 69-90.
- Loviglio, J. (2005). *Radio's Intimate Public: Network Broadcasting and Mass-mediated Democracy*. Minneapolis and Saint Paul: University of Minnesota Press.
- Mendelsohn, H. (1964). "Listening to Radio", in: L.A. Dexter & D.M. White (eds.), *People, society and Mass Communication* (pp. 239-248). New York: Free Press
- Moshe, M. (2007). "Right-Wing Pirate Radio Broadcasting in Israel: The Political Discourse about Channel 7, 1993-2003", *Journal of Radio Studies*, 14(1), pp. 67-83.
- Moshe, M., T. Laor & S. Friedkin (2017). "Digital Soap Opera Online Radio Listening Patterns and the Digital Divide", *Israel Affairs*, 23(2), pp. 361-384.
- Namuriros, A. (1964). *Problems of Structure and Organization of Broadcasting in the Framework of Radio Communication*. Geneva: European Broadcasting Union.

כלים ומיומנות וניסיון כדי לשפר את הסיכויים להשתלבותם בעולם התקשורת. כל אחד עובר על פי האינטרס שלו והפועל היוצא מוביל לזרימה ולאזון המשמר את קיומו, את התפתחותו ואת תועלתו של הרדיו החינוכי. אם וכאשר אחד מהגורמים ימצא שהרדיו החינוכי לא מממש את צרכיו ואת האינטרסים שלו, ישנה אפשרות שהרדיו החינוכי ייתקל בקשיים להתפתחות ופריחה.

הערות

1 מסמך נקדי הוא מסמך עקרונות שחובר בידי איש קול ישראל, נקדימון רוגל, בשנת 1972 ובו מפורטים כללי אתיקה החלים על העוסקים בעיתונות המשודרת.

מקורות

ראיונות

- צילה אילן, מפקחת הרדיו החינוכי, מאי 2012.
- מוטי אמיר, מנהל חטיבת הביצוע, מנהל רשת ב' ומנהל פרויקט הרדיו החינוכי (1996-2012), מאי 2012.
- אמנון נרב, מנהל קול ישראל (1989-2003), מאי 2012.

מקורות ארכיוניים

- ארכיון המדינה, זיכרון דברים בין רשות השידור לבית ספר אשל הנשיא (1993), תיק ISA-moc-DirectorGeneral-000j54q
- ארכיון המדינה, קריטריונים להפעלת רדיו חינוכי: סיכום ישיבה מיום 22.11.1994, תיק (1994) ISA-education-Minister-000gvqx
- ארכיון המדינה, עקרונות הרדיו החינוכי, חטיבת הביצוע (1999), תיק ISA-moc-DirectorGeneral-000j54q

ספרים ומאמרים

- אלמוג, א' (2003). "ראשית שידורי הרדיו בארץ ישראל בתקופת המנדט: אינטרס יישובי ציוני או מנדטורי קולוניאלי", בתוך: י' בן אריה (עורך), *ירושלים בתקופת המנדט: העשייה והמורשת* (עמ' 217-250). ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- בורדייה, פ' (1999). *על הטלוויזיה*. תל-אביב: כבל.
- הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו (1990). *חוק הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו, התש"ן-1990*. אוחרו ב-11 בינואר 2013 מן האתר <http://www.rashut2.org.il/editor/UpLoadLow/B-55.pdf>
- סופר, א' (2011). *תקשורת המונים בישראל*. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- רגב, מ' (1997). "רהוט או עילג: מיומנות ארגונית וכולטות תרבותית בתעשיית המוסיקה בישראל" *תיאוריה וביקורת*, 10, עמ' 115-132.
- Adams, M.H. & K. Massy (1995). *Introduction to Radio: Production and Programming*. Madison, WI: C. Brown Communications.
- Avery, R.K. & R. Pepper (1979). "Balancing the Equation: Public Radio Comes of Age", *Public Telecommunications Review*, 7(2), pp. 19-30.
- Bonet, M., D. Fernández-Quijada & X. Ribes (2011). "The Changing Nature of Public Service Radio: A Case Study of Icat fm", *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 17(2), pp. 177-192.
- Caton, B. (1979). "Public Radio in Virginia", *Telecommunications Study Commission*, 12, p. 9.
- Cavallo, T. (2013). "Italian University Radio: An Explorative Study", *Journal of Italian Cinema & Media Studies*, 1(2), pp. 189-207.
- Chapman, R. (1990). "The 1960s Pirates: A Comparative Analysis of Radio

- Soffer, O. (2014). "Galei Tzahal: The Early Years of Army Radio in Israel", *Journal of Radio & Audio Media*, 21(1), pp. 96-114.
- Surhone, L.M., M.T. Tennoe & S.F. Henssonow (2010). *University Radio York*. York, UK: VDM Verlag.
- Teixeira, M.M. & B.D.D. Silva (2011). "Digital Radio Broadcast: New Technological Resources to Produce Educational Programs Online", *Open Education: The Journal for Open & Distance Education & Educational Technology*, 7(1), pp. 87-97.
- Tremblay, R.W. (2003). "A Delphi Study on the Future of College Radio", *Journal of Radio Studies*, 10, pp. 170-185.
- Waits, J.C. (2015). "From Wireless Experiments to Streaming: The Secret History and Changing Role of College Radio at Haverford College 1923–2014", *Interactions: Studies in Communication & Culture*, 6(1), pp. 65-85.
- Wall, T. (2007). "Finding an Alternative: Music Programming in US College Radio", *The Radio Journal: International Studies in Broadcast & Audio Media*, vol. 5 (1) pp. 35-54.
- Williams, H.M. (1949). "The Status of Courses in Radio", *Quarterly Journal of Speech*, 35(3), pp. 329-333.
- Wilson D. (2015). "The Learning Curve: Distinctive Opportunities and Challenges Posed by University-based Community Radio Stations", *Interactions: Studies in Communication & Culture*, 6(1), pp. 87-105.
- Wood, D.N. & D.G. Wylie (1977). *Educational Telecommunications*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Wright, C. R. (1960). "Functional Analysis and Mass Communication", *Public Opinion Quarterly*, 24(4), pp. 605-620.
- Yurttas, Ö.U., & B. Şişman (2012). "Training Function of Media: A Research about University Radios in Turkey", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 55, pp. 106-114.
- Ziglin, R. (1935). "Radio Broadcasting in the Soviet Union", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, pp. 66-72.
- Naveh, C. (2009). "Israeli Radio during the Six Day War: The Voice of National Unity", *The Journal of Israeli History*, 28(2), pp. 99-116.
- Niven, H. (1987). "Sixteen Report: Broadcast Programs in American Colleges and Universities", Washington DC: Broadcast Education Association.
- Pete, W. & C. Andy (1994). *The Radio Handbook*. London: Routledge
- Poindexter, M. (1997). "Radio in Paris: Can Community Stations Survive?", *Journal of Radio Studies*, 4(1), pp. 258-273.
- Reilly, B. & Farnsworth, J. (2015). "Going Commercial: Navigating Student Radio in a Deregulated Media Marketplace", *Interactions: Studies in Communication & Culture*, 6(1), pp. 9-27.
- Rossi, P.H. & R.A. Bauer (1952-1953). "Some Patterns of Soviet Communications Behavior", *Public Opinion Quarterly*, 16(4), pp. 653-666.
- Rubin, N. (2015). "'College Radio': The Development of a Trope in US Student Broadcasting", *Interactions: Studies in Communication & Culture*, 6(1), pp. 47-64.
- Runyon, S.C. (1998). "FM Allocations and Classes", in: Godfrey Donald & Leigh Fredric (eds.), *Historical Dictionary of American Radio*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Sabir, M. (2013). "Public Media and Multicultural Globe", *South Asian Studies*, 28(1), pp. 223-239.
- Saettler, P. (1968). *A History of Instructional Technology*. New York: McGraw-Hill.
- Sarah, O. (2005). *Teaching Radio News*. London: British Library Cataloguing.
- Sauls, S.J. (1998). *College Radio*. Retrieved on 1.8.2002 from: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED385885.pdf>
- Sauls, S.J. (2000). *The Culture of American College Radio*. Ames, Iowa: Iowa State University Press.
- Sauls, S.J. & Greer, D. (2007). "Radio and Localism: Has the FCC Dropped the Ball?", *Journal of Radio Studies*, 14(1), pp. 37-48.
- Smith, L. (1964). "Education for Broadcasting: 1929–1963", *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 8(4), pp. 383-398.